

УДК 811.161.2'373.7:39:929 Донцов
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.567>

НАРОДОЗНАВЧІ ДОМІНАНТИ ЯК ВИЯВ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ДМИТРА ДОНЦОВА (КРИЗЬ ПРИЗМУ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ)

Оксана МИКИТЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-4610>
докторка філологічних наук, доцентка, Національний
університет «Львівська політехніка», кафедра української мови,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна,
e-mail: MykytyukStek@ukr.net

У статті проаналізовано народознавчі домінанти дискурсу мовної особистості Дмитра Донцова крізь призму трансформованих фразеологізмів. Основну увагу присвячено дискурсивній практиці політика, що дає можливість відтворити його фонові знання та мовну свідомість, що у висліді формують мовну картину світу. *Мета роботи* полягає в аналізі українських фразеологізмів, які політик переносить до ідеологічних текстів або модифікує їх різними способами. Основними завданнями дослідження є: а) аналіз самотніх фразеологізмів в мисленнєвій практиці Д. Донцова; б) показ трансформування значення фразеологізму в політичному дискурсі. *Методологія дослідження* — це синтез загальнонаукових (історіографічного, культурно-історичного аналізу, спостереження, систематизації та ін.) і спеціальних лінгвістичних методів (компонентного, конструктивного, контекстуального, дискурсивного та лінгвопсихобіографічного аналізу).

Результати. Доведено, що фразеологізоване мислення, майстерність і непересічну мовотворчість Д. Донцова демонструють трансформовані фразеологізми, що побудовані на основі а) зміни компонентів (без зміни значення); б) зміни компонентів та додавання нових слів (розширення значення); в) контамінації. Проілюстровано, що трансформовані фразеологізми в політичному дискурсі Д. Донцова є наслідком його креативності й емоційно-образного осмислення певної політичної ситуації. Знання української історії, літератури та культури стали базою для формування українського мовного коду, який засвідчують тексти політика.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, народознавча домінанта, політичний дискурс, трансформовані фразеологізми, Дмитро Донцов.

Oksana MYKYTYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-4610>

Doctor of Philology, Associate Professor,

Associate Professor of the Ukrainian

Language Department at the

Lviv Polytechnic National University,

12, Bandera str., 79013, Lviv, Ukraine,

e-mail: MykytyukStek@ukr.net

ETHNOGRAPHIC DOMINANTS AS A MANIFESTATION OF DMYTRO DONTSOV'S LINGUISTIC CONSCIOUSNESS (THROUGH THE PRISM OF TRANSFORMED PHRASEOLOGICAL UNITS)

Introduction. The article analyses the ethnographic dominants in the discourse of Dmytro Dontsov's linguistic personality through the prism of transformed phraseological units.

Problem Statement. The main focus is on the politician's discursive practice, which makes it possible to reconstruct his background knowledge and linguistic consciousness that ultimately shape his linguistic worldview.

The aim of the work is to analyse Ukrainian phraseological units that the politician transfers to ideological texts or modifies them in various ways. The main aspects of the study are: a) analysis of original phraseological units in D. Dontsov's intellectual practice; b) demonstration of the transformation of the meaning of phraseological units in political discourse.

Methodology and methods. The methodology of the study is a synthesis of general scientific (historiographical, cultural-historical analysis, observation, systematisation, etc.) and special linguistic methods (component, constructive, contextual, discursive and linguo-psychobiographical analysis).

Results. It is established that Dontsov's idiomatic thinking, skill and extraordinary linguistic creativity are demonstrated by transformed phraseological units based on a) changes in components (without changing the meaning); b) changes in components and the addition of new words (expansion of the meaning); c) contamination. It is illustrated that the transformed phraseological units in Dontsov's political discourse are the result of his creativity and emotional and figurative understanding of a particular political situation. Knowledge of Ukrainian history, literature and culture became the basis for the formation of the Ukrainian language code, as evidenced by the politician's texts.

Conclusion. The original corpus of transformed phraseological units in Dontsov's discourse contains a number of pragmatic goals (influencing the reader's emotions, informing about a certain phenomenon, attitude to reality), therefore the cognitive factor is inseparable from the pragmatic one. It is determined that political transformed phraseological units provide a vision of the political situation in Ukraine and shape worldview positions.

Keywords: linguistic personality, linguistic consciousness, ethnographic dominance, political discourse, transformed phraseology, Dmytro Dontsov.

Вступ. Мовна особистість Д. Донцова — унікальне явище в українській культурі. Це емігрант, який в Україні провів лише 28 років свідомого життя (не враховуємо дитинства, навчання в школі й Мелітопольською реальному училищі, що тривало перші 18 років життя), а 44 роки — це праця за кордоном і зрештою повна еміграція від 1939 року. Попри мультикультуралізм Таврії, Д. Донцов чітко визначає свою українськість від раннього віку, бо ще в Мелітополі, як він пише в листі до Є. Маланюка, «українця з мене зробили: Гоголь, Шевченко, Куліш і Стороженко, яких я знаю з того часу, як навчився читати, щебо від 6 року життя» [1, с. 146]. Також рід Донцових був невід'ємною складовою української ментальності: батько мав посаду сільського голови Мелітополя, а дід по материній лінії — це, найпевніше, — козак Донець, який був запорожцем і передав внукові відчуття справедливості й боротьби.

Найукраїннішим періодом Д. Донцова був час від 1922 до 1939 року, коли політик, за протекцією Є. Коновальця, став головним редактором журналів «Літературно-науковий вістник», «Вістник» й «Заграва». Як мовна особистість Д. Донцов був неординарним журналістом, відомим політиком, унікальним ритором, проте в історію він увійшов як полум'яний борець за утвердження Української держави, пропагатор національних цінностей, ідеолог чинного українського націоналізму. Його тексти були обов'язковою лектурою для формування засадничих положень державотворення, зокрема в період між Першою і Другою світовими війнами вояки УПА на ідеологічних вишколах мали обов'язковою прочитати 11 робіт Д. Донцова [див.: 2, с. 55]. Поза тим, тексти Д. Донцова були інтелектуально насаженими знаннями про різні культури, що вплетені в канву розповіді: фразеологізми, прислів'я та приказки різних народів, крилаті вислови тощо. Хоча політик перебував у різномовних середовищах, його мовомислення завжди було українським, а діяльність базувалася на українських пріоритетах. Вагомим для розуміння мовного коду Д. Донцова є наявні в його дискурсі фразеологізми, які формують ментальну картину зображуваного.

Мета розвідки: аналіз українських фразеологізмів, які політик своєрідно «вмонтовує» в ідеологічні тести або модифікує їх різними способами. Відпо-

відно до мети визначаємо такі завдання: а) проілюструвати самобутність фразеологізмів у мисленнєвій практиці Д. Донцова; б) виявити типологію трансформування значень фразеологізмів у політичному дискурсі. *Матеріалом* роботи є понад 390 творів, що містяться в 10-томовому виданні праць Д. Донцова [ВТ] та програмовому творі «Дух нашої давнини» [Дух] (що не ввійшов до видання). *Предмет* дослідження: трансформовані (частково авторські) фразеологізми дискурсу Д. Донцова. *Актуальність* роботи обумовлена потребою вивчити мовну особистість Д. Донцова, що демонструє національний фразеологічний мовний код, а також популяризувати ідеї знаного українського політика. *Методологія* дослідження передбачає синтез загальнонаукових (історіографічного, культурно-історичного аналізу, спостереження, систематизації та ін.) і спеціальних лінгвістичних методів (компонентного, конструктивного, контекстуального, дискурсивного та лінгвопсихобіографічного аналізу).

Аналіз досліджень аналізованої проблеми. Розуміння трансформованих політичних фразеологізмів є сутнісним питанням сучасного мовознавства. Наприклад, А. Романченко трансформованими фразеологізмами вважає *видозмінені фразеологічні одиниці*, що функціонують з певною стилістичною настановою і в дискурсивній практиці змінюють компонентний склад (відбувається його розширення чи субституція) [3, с. 199]. «Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ — початку ХХІ століття» трансформований фразеологізм називає *трансформованим перелицьованим фразеологізмом* [4, с. 303]. У політичному тексті виокремлюють численні трансформації в структурі фразеологізму, до якого належить поширення чи звуження фразеологічного складника, натяк, зміна компонента, фразеологічна контамінація, перетворення [5, с. 159]. В. Ужченко аналізує такі сталі вислови через прийом «фразеологічної трансформації» (авторського оновлення) [6, с. 239]. Видозміна фразеологізму може бути фонетична, лексична, словотвірна, морфологічна, синтаксична. До речі, М. Жуйкова розрізняє два типи творення фразеологізмів: фразеологічну метафоризацію на основі вільних словосполук та комбінування окремих лексичних одиниць [7, с. 122]. Щодо останнього типу, то вважаємо, що комбінування готових лексичних одиниць дореч-

но називати перефразованими фразеологізмами, або частково авторськими.

Посутнісно, що «багато дослідників, обговорюючи фразеологічні інновації, використовують термін дефразеологізація» [8, с. 284], де інновації — це структурно-семантичні видозміни. Також у мовознавстві поширеним є термін «неосемантизація», який вживають для опису формування нового значення фразеологізму [8, с. 285]. Науковці наголошують, що модифікація й маніпуляція фразеологізмів стосується переважно прислів'їв і приказок, та аналізують численні зміни в структурі фразеологізму: антонімізація, поєднання двох фразеологізмів, буквально розуміння, побудова нової метафори на основі вже наявного фразеологізму, створення ефекту алюзії, введення маркера незаперечення, гіпотеза, маніпуляція зі зміщенням, коливання між буквальним і непрозорим значенням фразеологізмів, зменшення, заміна, порушення лексичної зв'язності фразеологічного вислову та ін. [8, с. 297].

Аналізуючи фразеологічний фонд, С. Поворознюк наголошує на зв'язку з реципієнтом, оскільки «основна мета автора під час трансформації — надання фразеологічній одиниці семантичної місткості, що викликано комунікативними причинами: акцентуванням уваги слухачів на певній актуальній проблемі, зміною вектора оцінки суспільного явища чи процесу, авторською чи громадською переоцінкою певної реальності навколишнього світу тощо» [9, с. 161].

Цінним є напрацювання, що дають змогу розуміти трансформований фразеологізм як результат мовної гри, що обґрунтував свого часу Л. Вітгенштейн «як особливого типу комунікативної діяльності людини», що є наслідком комунікативної стратегії автора [про це див.: 10, с. 468]. Продовжуючи думку дослідника, Н. Кондратенко аналізує розширення структури фразеологізму, редукцію компонентів контамінацію, семантичні асоціації, комунікативно-функційні трансформації та структурно-семантичні трансформації, тобто видозміну окремих компонентів, які спричиняють й змістові зміни [10, с. 470—472].

Важливо, що І. Глуховцева розрізняє стилістичну та структурно-семантичну трансформацію стійких сталих сполучень слів, де стилістична — це «обігрування зі стилістичною метою або прямого словесного значення окремих компонентів паремій чи фразем, або семантичної двоплановості сталих виразів» [11,

с. 3], а структурно-семантична співвідносна з мовними рівнями (це фонетична, словотвірна, морфологічна та синтаксична трансформація [11, с. 4]. Учена розглядає ці типи видозмін на основі антиприслів'їв, тобто своєрідно трансформованих паремій, які для подвійної актуалізації висловлювання часто мають протилежний зміст «відносно тих прислів'їв, приказок, крилатих висловів відомих людей, які були вихідними для створення нових висловів» [11, с. 5] і називає їх «пареміологічні трансформи», оскільки в результаті утворюється експліцитний або імпліцитний характер трансформ, що розширює значення або створює каламбури [11, с. 7—9].

Матеріал роботи показує, що в дискурсивному просторі політичної мовної особистості (далі — ПМО) Д. Донцова трансформація (використовуємо цей термін у широкому розуміння для показу змін у фразеологічній структурі) охоплює найчастіше біблійні фразеологізми та народну творчість. У розвідці для нас важливий аксіологічний компонент політичного трансформованого фразеологізму, тому розглядатимемо лише лексичну заміну, тобто субституцію (за А. Романченко), де йдеться про заміну чи зміну слів або ж додавання нових компонентів.

Основна частина. 1. Політичні фразеологізми: дефініція та особливості вживання

Публіцистично-політичний дискурс Д. Донцова маркують українські мовні домінанти: фразеологізми, прислів'я, приказки та крилаті вислови, що є когнітивними згустками мовної картини світу, тобто це своєрідне дзеркало певної епохи та код духовної культури. Позаяк прагмалінгвістика оперує поняттям «для чого?», то відповіддю є потреба закодувати поведінкові моделі через короткі вислови. Тобто Донцові політичні фразеологізми — це найрізноманітніші структурно-семантичні згустки моралі, ідейно й тематично цікаві формули, які впливають на політичну й громадську позицію через переконливі експресивні засоби. Якщо тексти Д. Донцова — це ніби стиснута інформаційна пружина, то фразеологізми відпускають цю пружину та дають волю почуттям та емоціям. Має значення й час творення фразеологізму, бо «різні періоди історії виробляли або посилювали в народів різні риси, не становлять тут винятку й українці» [12, с. 18]. Отож позамовні чинники, що вмотивовані культурно-політичним тлом, стали базовими для продукування інформаційно містких оди-

ниць, які дають цінні знання для суспільства та водночас є ментальним віддзеркаленням часу.

Усі фразеологізми політичного простору Д. Донцова актуалізують його державницькі, націєцентричні, суспільно-політологічні та культурологічні думки й засвідчують взаємопроникнення стильових форм художнього чи розмовного стилю в політико-публіцистичний та навпаки. Відтак «фразеологізми є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропометричне відношення до об'єктивного світу, що з часом перетворюється на прототипне в етносвідомості» [13, с. 768].

Пропонуємо вживати термін **політичний фразеологізм**: неподільна та відтворювана когнітивно-ментальна одиниця політико-публіцистичного дискурсу, що набуває цілісного значення в мовленні політика внаслідок метафоричного переосмислення народознавчих домінант.

Політичні фразеологізми дискурсивного простору Д. Донцова можуть стати в майбутньому афоризмами, оскільки мовленнєва компетенція, самобутнє мовомислення та політичне світобачення політика дає вертикаль ідей, завдяки яким відбувається формування культурно-політичного впливу на читача. Укладаючи збірку непересічних висловів Д. Донцова («Щастя — бути сильним») [14], ми вже визначили її наповнення як афоризми та сентенції, оскільки вважаємо, що це той випадок, коли «процес фразеологізації може відбуватися миттєво» [8, с. 14], на відміну від тривалої фразеологізації, коли вільна словосполучка розширює свою царину вживання на основі метафори чи метонімії.

Поширенням у когнітивістиці є розуміння фразеологізму як мікротексту, «структуризація якого відбувається під час інтерпретації його семантичної інформації носієм мови у просторі культурного знання» [15, с. 15]. Також первісно експресивно-ментальна одиниця мови стає фразеологізмом, що створює прагматичний вплив в системі політичного дискурсу та має акцентний чин на суспільну свідомість. Отож позитив, негатив, іронія, сарказм — усе слугує «для деавтоматизації читацького сприйняття, підвищення експресивності висловлювання, ускладнення змісту» [16, с. 115].

Дослідники неодноразово доводять, що культурний компонент впливає на когнітивний аналіз пев-

них фразеологізмів [17, с. 293]. Мовна вправність, знання народної мудрости, української та європейської класики — усе це змодельовало політичні фразеологізми ПМО Д. Донцова. Недаремно «з точки зору самобутності фразеологія як мовна підсистема займає позицію найбільш образної, у якій відбито різні форми мислення, пізнавальні процеси, уявлення людей про навколишній світ» [15, с. 16].

У дослідженні послуговуємося терміном **трансформований політичний фразеологізм** (авторства А. Романченко) [3, с. 199] (або **частково авторський фразеологізм**), який визначаємо як елемент системи мови, доповнений авторськими уточненнями з метою розуміння політичної ситуації.

2. Майстерність Д. Донцова в трансформації фразеологічних одиниць

Динаміку мову відображає фольклорний наратив, що поширився на творення трансформованих політичних фразеологізмів Д. Донцова. У дискурсивній практиці політика видозміна народного вислову стосується: а) зміни наявних слів під час творення трансформованого політичного фразеологізму (які інформаційно не змінюють семантики вислову), б) зміни слова та додавання нових елементів (розширення значення), в) контамінації, тобто поєднання кількох висловів в один чи формування нового вислову на основі слова-донора.

2.1. Зміну наявних слів узуального фразеологізму (*дивитися крізь рожеві окуляри*) та додавання нових лексичних одиниць ілюструє трансформований політичний фразеологізм *дивиться на світ крізь рожеві скла ідилії* [ВТ-6, с. 47]. Значення цього трансформованого фразеологізму в дискурсі Д. Донцова тотожне загальнознаному: не помічати вад, недоліків у чому-, кому-небудь; ідеалізувати щось, когось. Проте зміна слова *окуляри* на словосполучку *скла ідилії* додає іронії, яка стверджує думку про безтурботне тихе життя, наповнене щасливими моментами серед квітучої природи. Незначна видозміна в публіцистичному дискурсі підсилена лексемою *рожевий*, оскільки рожева барва відтворює щось радісне, світле, обнадійливе, нічим незатьмарене (пор: узусні фразеологізми: *дивитися крізь рожеву призму, рожеві мрія, у рожевому сяйві; у рожевих фарбах*), а емоційно-експресивне слово *идилія* поглиблює суть політичного фразеологізму. Отож «внаслідок культурної інтерпретації ба-

зова ситуація отримує цілий оцінний комплекс» [8, с. 36], що підтверджує позитивні чи негативні риси певного висловлювання.

Українське *сидіти на двох стільцях* (між двома стільцями) вербалізовано в Д. Донцова трансформованим політичним фразеологізмом *сидження між двома кріслами*. Зміна слова *стілець* на *крісло* не вплинула на значення фразеологізму, проте важливим є контекст. На думку ПМО, відсутність самостійності була спричинена не лише недостатнім рівнем національної єдності і браком свідомості, а й вадами характеру, бо «*сидження між двома кріслами вважалося за принциповість, а принциповість — за дивацтво*» [ВТ-1, с. 208]. Отже, трансформований фразеологізм у мовленні журналіста й далі омовлений як вада, що породжена непослідовністю в характері.

Формування фонду прислів'їв та приказок пов'язано з потребою українців передати свої знання про реальність через короткі запам'ятовувальні вислови, які переходили з покоління в покоління, тому в них відтворено характерні поведінкові моделі, історію певного поняття, що виражено експліцитно або імпліцитно. У дискурсивній практиці Д. Донцова ці прислів'я та приказки стосуються екзистенційного виміру, пов'язаного з життєвою ситуацією, яка зазвичай передбачає допомогу найвищої сили — Бога. Численними є українські прислів'я зі стрижневим словом Бог, на зразок *береженого Бог береже; Бог не без милості, козак не без долі; дай, Боже, нашому теляті вовка з'їсти; козак у дорозі, а надія в Бозі; як дасть Бог день, то дасть і пташкам поживу*. Опертя на Божу волю, ймовірно, і стало основою Донцових трансформованих політичних фразеологізмів: *Бог тому помагає, хто в собі силу має* [ВТ-6, с. 332], *Хто з Богом, лише той має віру* [ВТ-10, с. 199]; *Де вмирає у серці страх Божий, що підносить людину до Творця, там залишається тільки страх людський, що принижує її до стану звіряти* [ВТ-9, с. 78]. Усі трансформовані фразеологізми з стрижневим словом Бог змодельовано для показу політичної ситуації з метою творення самостійної України.

2.2. Зміна слова та додавання нових елементів (розширення значення) є цінним набутком в індивідуально авторському фразеотворенні. Колоритно національний фразеологізм *пасує, як корові сідло*,

тобто цілковите заперечення, в дискурсі Д. Донцова трансформовано як *пасує, як п'ястук до носа*» [ВТ-6, с. 262]. Емоційність вислову створює діалектне слово *п'ястук*, тобто *кулак*, а цілісний трансформований фразеологізм скеровує читача до політичної ситуації, яку описує ПМО Д. Донцов.

Додавання нових лексичних елементів стало основою для зміни фразеологізму *слово як куля* в політичний трансформований фразеологізм, який містить мілітарну складову й стосується військових дій: *Кожне слово мусить вилітати, мов та куля, все одно, хоч із кізяка, аби куля!* [ВТ-4, с. 290].

Фразеологізм *лити воду на млин* (діяти на чийсь користь) перетворено в дискурсивному просторі на політичний фразеологізм *вода на млин Москви: «Повторюю: проповідь наших Швейків є вода на млин Москви* [ВТ-9, с. 97]. Негативне наповнення фразеологізму, підсилене політонімом *москва* подвоює експресивний вплив на читача і дає характеристику політичної ситуації. Фразеологізм *дивитися правді у вічі* трансформований у частково авторський фразеологізм *дивитися страшний правді у вічі*, себто Д. Донцов доповнює експресивним засобом (лексемою *страшний*) [ВТ-3, с. 32]. Фразеологізм *вовком вити* у Д. Донцова видозмінено як *вовком вити зі злости* [ВТ-3, с. 87], у якому лексема *злість* фокусує експресію вислову.

Фразеологізм *змішати горох з капустою* (як плутана розмова) став основою трансформованого політичного фразеологізму, яким великий журналіст викриває неможливість будь-якої злуки. Д. Донцов використав основу фразеологізму (*горох та капуста*) та наповнив його своїм баченням, що віддзеркалює його мовну свідомість. Відтак було утворено емоційно промовистий вислів, що для сучасного читача є фразеологізмом: *«Коли об'єднаєте в горщику капусту, бульбу, стару підшову і здохлого kota, — не смакуватиме таке об'єднання!»* [ХМ, с. 136]. Аби надати цьому висловлюванню розгонової сили, пропонуємо для вжитку спрощений варіант: *неможливо об'єднати капусту, бульбу, стару підшову і здохлого kota*.

Крилатий вислів *Вовк та Ягня* (з байки Езопа «*Вовк та ягня*» й однойменної байки Л. Глібова) став базою для Донцового політичного фразеологізму «*згода*» між *вовком і ягням*. Риси характеру звірів (*Вовк* — це символ хижачтва, голоду,

злости та лихої сили, *Ягня* — це образ безпомічності й покірності) та ідея тирана “діяти за своїм наміром” (у байкарів Вовк так чи так з’їсть Ягня) в дискурсивному просторі Д. Донцова стали прототипом неможливого примирення двох ворожих політичних сил. Слово «згода», подане в лапках, творить потенційно протилежне розуміння: «*Рада* — орган, що все був головним речником “згоди” між вовком і ягням» [ВТ-1, с. 160].

Чумацька народна пісня «*Ой горе тій чайці, горе тій небозі...*» через український ментальний символ чайки у публіциста була трансформована у фразеологізм *чайка при битій дорозі* [Дух, с. 10]. І в пісні, і в Д. Донцова збережено тотожне значення, тобто складне становище, бо чайка є при дорозі, тобто в невластивому для неї місці (не біля водойми). Отож до народнопісенного символу чайки додано ще один український символ *дороги*, яка відтворює протяжність життя. Донцовий фразеологізм *чайка при битій дорозі* містить два національно впізнавані символи, які помножені на інтелектуальну самотність автора та формують образне тло твору.

Крилатий вислів Т. Шевченка «*Доля*» «*у нас нема зерна неправди за собою*» трансформовано у фразеологізм «*Чи є хоч зерно правди в цих словах геніяльного москаля?*» [ВТ-5, с. 20], де очевидним є його політичне забарвлення.

2.3. Контамінація як основа для творення трансформованого фразеологізму не виявлена як послідовне явище в дискурсивному просторі Д. Донцова. Проте констатуємо, що мовомислення політика можна відчитати через його постійне акцентування на системі цінностей, зокрема, на вихованні характеру. Тому у текстах лінгвоперсона лексема *характер* стала базою для трансформованого політичного фразеологізму: «*Слабші характери, що тонуть, хапаються навіть “бритви”*» [ВТ-6, с. 156]. Осмислення ситуації з людьми слабого характеру можна пояснити на основі двох українських фразеологізмів: *як топишся, то й за бритву вхопишся* (є варіант *хапатися бритви*) та *хапатися за соломинку*. Політик Д. Донцов моделює політичне обрамлення загальнознаних фразеологізмів, бо йдеться про слабкі характери, які намагаються використати безнадійну ситуацію.

У дискурсивній практиці не всі усталені вислови стають ментальними структурними домінантами,

тобто не завжди утворюється фразеологізм, тим більше такий, який можемо пропонувати до політичного слововжитку. Важливо, що «ідіома як одиниця мови виникає тоді, коли відповідний звукокомплекс починає співвідноситися з класом гетерогенних, тобто різних за своєю феноменологічною природою, ситуацій, які отримують подібну, в основних рисах однакову інтерпретацію» [8, с. 40]. Натомість у наративі ПМО Д. Донцова є відчутним прототипне значення, що пов’язане зі зміною компонентів. Попри різні способи творення політичних трансформованих фразеологізмів, однозначною є їхня національна маркованість, яку засвідчує публіцистично-політичний дискурс Д. Донцова. Своім фразеологічним мисленням політик увиразнив націоналістичну парадигму та сконденсував за допомогою цих домінант свою позицію, тому його афоризми були ідейними девізами для армії УПА та сьогодні залишаються політичними напрямними для розуміння ідеологічних реалій.

Висновки. Дві третини свого життя Дмитро Донцов провів за кордоном, але ментальний код його завжди був український, що засвідчують вплетені в тканину тексту національні українські фразеологізми, прислів’я, приказки, крилаті вислови, назви пісень тощо.

Наповненість дискурсивного простору ПМО Д. Донцова українськими домінантами, серед яких вагомими є трансформовані фразеологізми, свідчить про неординарне володіння мовним запасом української та світової культури, уміння перемикає мовний код з однієї мовної ситуації в іншу та давати оцінку ситуації через відтворення цілісної мовленнєвої формули — фразеологізму. Ці мовні одиниці є свідченням високої когнітивної здатності та виявом мовної свідомості національної елітарної політичної мовної особистості, яка може підтримати розмову, демонструє свій освітньо-культурний рівень та водночас вдало доносить свою політичну позицію.

Для трансформованих політичних фразеологізмів характерна деактуалізація одних компонентів та підвищена увага до інших, що емоційно інтелектуалізує публіцистичний текст. Трансформовані політичні фразеологізми характеризуються зміною компонентів (початкового чи кінцевого сегмента), додаванням нових слів, контамінацією, тобто відбувається трансформація та конденсація прислів’я, байки, пісні тощо, які стають основою фразеологічного ідіостилу

Д. Донцова. Перефразовані фразеологізми утворюють нову смислову єдність, вони працюють на оновлення тексту, бо відбувається узагальнення та насичення новими ідеями вислову первісного народного походження. Показово, що політичні фразеологізми Д. Донцова в сучасній Україні є дороговказом для утвердження самостійної держави.

Перспективою роботи є укладення збірки фразеологізмів Д. Донцова.

Список скорочень

ВТ — Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. Упоряд., передм., комент. О. Баган. Дрогобич: Відродження, 2011—2016.

Дух — Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів; Київ: Накладом Юрія Криворучка, 2011. 160 с.

1. Сварник Г. До ідейної біографії Дмитра Донцова. *Українські проблеми*. Київ, 1997. Ч. 1. С. 142—148. URL: <https://surl.li/wihqla>
2. Посівнич М. *Степан Бандера. Провідник української нації*. Київ: Наш Формат. 2023. 288 с.
3. Романченко А.П. Лінгвокреативність мовної особистості: фразеологічні одиниці. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 24. Т. 2. Одеса: Астропринт, 2017. С. 196—204. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131423>
4. *Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ — початку ХХІ століття*. Наук. ред. Є.А. Карпіловська і З.Г. Козирева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2022. 787 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1klVhz0Ogn2KNsi_wVzQs1kXdnwRY-_uf/view (дата звернення: 10.01.2026).
5. Андрейченко О.І. Лексична заміна компонентів фразеологічних одиниць у жанрі політичної дискусії. *Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Т. 20 (59). № 6. 2007. С. 158—163. URL: http://sn-philol.chuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/andreychenko_24.pdf (дата звернення: 03.09.2025).
6. Ужченко В.Д. *Народження і життя фразеологізму*. Київ: Радянська школа, 1988. 279 с.
7. Жуйкова М.В. *Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов*. Луцьк: Вежа, 2007. 416 с.
8. Gadacz J., Golda P. Innovazioni fraseologiche nei titoli della stampa italiana: una classificazione dei motivi delle innovazioni fraseologiche. *Neophilologica*. Katowice: University of Silesia Press, 2020. Т. 32. S. 280—302. DOI: <http://doi.org/10.31261/NEO.2020.32.15>
9. Поворознюк С. Фразеологічні засоби експлікації оцінки в публіцистичному дискурсі Михайла Грушевського. *Лінгвостилістичні студії: науковий журнал*. Луцьк:

- Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2017. Вип. 6. С. 157—168.
10. Кондратенко Н. Трансформація фразеологізмів в українському медіадискурсі як реалізація ігрової комунікативної стратегії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2020. Вип. 44. Т. 2. С. 468—473. DOI: [10.24144/2663-6840/2020.2\(44\).468-473](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.2(44).468-473)
  11. Глуховцева І.Я. *Словник модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця ХХ — початку ХХІ століття*. Луганськ: Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. 2013. 328 с.
  12. Ткаченко О.Б. *Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу)*. Київ: Грамота, 2006. 240 с.
  13. Селіванова О.О. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
  14. Микитюк О. *Щастя — бути сильним. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 392 с.
  15. Дюська А.П. Фразеологізми в аспекті когнітивного підходу. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць*. Харків: Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2014. Вип. 37. С. 14—17.
  16. Лященко О. Роль фразеологізмів у реалізації прагматичної функції публіцистичного тексту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. Вінниця: Планер, 2014. Вип. 20. С. 113—118.
  17. Jovanović-Mihaylov V., Marcol-Cacoc L. Phraseological units with a somatic component heart in Croatian and Italian — a comparative study. *Neophilologica*. Katowice: University of Silesia Press, 2021. Т. 33. S. 292—305. DOI: <https://doi.org/10.31261/NEO.2021.33.04>

REFERENCES

- Svarnyk, H. (1997). To the ideological biography of Dmitry Dontsov. *Kyiv*, 1, 142—148. Retrieved from: <https://surl.li/wihqla>.
- Posivnych, M. (2023). *Stepan Bandera. Leader of the Ukrainian nation*. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
- Romanchenko, A.P. (2017). Linguistic creativity of a linguistic personality: phraseological units. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, 24 (2), 196—204. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131423> [in Ukrainian].
- Karpilovska, Ye.A., & Kozyrieva, Z.H. (Ed.). (2022). *Dictionary of the language of creative personalities of Ukraine of the second half of the 20th — early 21st centuries*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1klVhz0Ogn2KNsi_wVzQs1kXdnwRY-_uf/view (Last accessed: 10.01.2026) [in Ukrainian].
- Andreichenko, O.I. (2007). Lexical replacement of components of phraseological units in the genre of political discussion.

- Ucheni zapysky Tavriiskoho nats. un-tu im. V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia*, 20 (6), 158—163. Retrieved from: https://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/andreychenko_24.pdf (Last accessed: 03.09.2025) [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V.D. (1988). *The birth and life of a phraseological unit*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Zhuikova, M.V. (2007). *Dynamic processes in the phraseological system of East Slavic languages*. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
- Gadacz, J., & Golda, P. (2020). Phraseological innovations in Italian press headlines: a classification of the reasons for phraseological innovations. *Neophilologica*, 32, 280—302. DOI: <https://doi.org/10.31261/NEO.2020.32.15> [in Italiano].
- Povorozniuk, S. (2017). Phraseological means of explication of assessment in the journalistic discourse of Mykhailo Hrushevsky. *Linhvostylistychni studii*, 6, 157—168 [in Ukrainian].
- Kondratenko, N. (2020). Transformation of phraseological units in Ukrainian media discourse as an implementation of a game-based communicative strategy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Uzhhorod*, 44 (2), 468—473. DOI 10.24144/2663-6840/2020.2(44).468—473 [in Ukrainian].
- Hlukhovtseva, I.Ya. (2013). *Dictionary of modified stable word combinations in usage of the late 20th — early 21st centuries*. Luhansk: DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka» [in Ukrainian].
- Tkachenko, O.B. (2006). *Language and National Mentality (An Attempt at a Modern Synthesis)*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Selivanova, O.O. (2011). *Linguistic encyclopedia*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
- Mykytyuk, O. (2021). *Happiness is to be strong. Aphorisms and maxims of Dmitry Dontsov*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Diuskina, A.P. (2014). Phraseologisms in the aspect of the cognitive approach. *Linhvistychni doslidzhennia: zbirnyk naukovykh prats*, 37, 14—17 [in Ukrainian].
- Liashchenko, O. (2014). The role of phraseological units in the implementation of the pragmatic function of a journalistic text. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*, 20, 113—118 [in Ukrainian].
- Jovanovic-Mihaylov, V., & Marcol-Cacoc, L. (2021). Phraseological units with a somatic component heart in Croatian and Italian — a comparative study. *Neophilologica*, 33, 292—305. DOI: <https://doi.org/10.31261/NEO.2021.33.04>.

Received: 10.03.2026

Accepted: 27.03.2026

Published: 27.04.2026